

Met hart en ziel geloven

Dr. Jan Hoek en dr. Wim Verboom

Met hart en ziel geloven
Over bevinding

Uitgeverij Boekencentrum, Utrecht

Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk Forest Stewardship Council® (FSC®) draagt. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid. Ook is het papier 100% chloor- en zwavelvrij gebleekt.

Het overzicht met gebruikte literatuur kunt u downloaden van de website www.uitgeverijboekencentrum.nl.

Ontwerp omslag: Geert de Koning
Vormgeving binnenwerk: Gerard de Groot

ISBN 978 90 239 7159 7
NUR 700

© 2017 Uitgeverij Boekencentrum, Utrecht
www.uitgeverijboekencentrum.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Woord vooraf 7

Deel 1: Bezinning op geloofsbeleving 9

- 1. Ter inleiding 11
- 2. Naar de bronnen: Bijbel en confessies 19
- 3. Kernen van geloofsbeleving vandaag 58
- 4. Kostbare en kwetsbare bevinding 76

Deel 2: Praktijk van geloofsbeleving 101

- 5. Omgang met de God van het verbond 103
- 6. Geloofsbeleving in eredienst, pastoraat en catechese 115
- 7. Doop en avondmaal in de geloofsbeleving 138
- 8. Geloofsbeleving delen met elkaar 153

Gebruikte literatuur: zie www.uitgeverijboekencentrum.nl

Woord vooraf

Van tijd tot tijd klinken er pleidooien om in het hedendaagse kerk-zijn 'het bevindelijke element' niet uit het oog te verliezen. We sluiten ons daarbij van harte aan, omdat we overtuigd zijn van de rijke betekenis van geloofservaring. Het gaat in dit boek over wat geloven met je doet, wat het uitwerkt in ons leven, welke gestalten en praktijken het oproept. Geloven is immers een hele belevenis. Er valt in het christelijk geloof zo veel te beleven, dat we iedereen willen opwekken: dit moet je meemaken, dit mag je niet missen! Het is een echte totaalervaring. In de Bijbel blijkt haast op elke bladzijde hoe bij geloven heel de mens betrokken is, met hart en ziel, met hoofd en handen, met huid en haar. Verstand, wil en gevoel doen alle drie voluit mee. Geloven is een kwestie van er helemaal voor gaan en er totaal door in beslag genomen worden. Een volstrekt *commitment* dus, een radicale toewijding. Geloven doe je niet mondjesmaat, maar met volle teugen. Als een zwemmer die zich vol overtuiging in het water werpt.

Omdat er spraakverwarring bestaat rond begrippen als 'bevinding' en 'bevindelijk' willen we graag verheldering brengen in het denken hierover. Begrippen als 'geloofservaring', 'geloofsbeleving' en 'bevinding' gebruiken we door elkaar heen. Het gaat ons om authentieke 'christelijke spiritualiteit'.

Het eerste deel van dit boek, *Bezinning op geloofsbeleving*, brengt ons bij de Bijbel en daarmee verbonden de confessies, de belijdenisgeschriften van de kerk der eeuwen. Hierbij concentreren we ons op gereformeerde en lutherse belijdenissen, zoals deze in de kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland worden vermeld. Op meer systematische wijze beschrijven we vervolgens de kernen van geloofsbeleving of bevinding vandaag. Hier maken we een vertaalslag vanuit de bronnen naar hedendaagse geloofservaring. Daarnaast bakenen we verantwoorde bevinding af tegenover al-

lerlei karikaturen, ontsporingen en negatieve invloeden. Er kan zomaar ongemerkt een wissel omgaan van het werk van de Heilige Geest naar wat onze eigen geest bedenkt. Zeker in onze cultuur die overloopt van subjectivisme en individualisme. Dan wordt het bederf van het beste het slechtste. We hebben waar nodig het sein hiervoor op rood gezet.

Het tweede deel van het boek, *Praktijk van geloofsbeleving*, trekt de lijnen door vanuit de bezinning naar de realisering. Hoe is de geloofservaring gericht op Gods verbond met mensen, op welke manier komt geloofservaring aan de orde in eredienst, pastoraat en catechese, hoe functioneert deze rond de prediking en de sacramenten van doop en avondmaal? We geven ook aandacht aan het delen van geloofsbeleving, bijvoorbeeld in huwelijk en gezin.

Al schrijvende bemerkten we dat we ons beperkingen moesten opleggen. Anders zouden we verder gaan dan wat we met dit boek bedoelden. Zo gingen we voorbij aan belangrijke historische ontwikkelingen in diverse geestelijke en kerkelijke stromingen. Ook zijn we niet expliciet ingegaan op *expressies* van geloofservaring, zoals deze gestalte krijgen in onder meer liederen, gedichten, schilderijen, beeldhouwwerk, muziek, meditatie, gebeden, symbolen en rituelen. Als bescheiden alternatief hiervoor treft de lezer in elk hoofdstuk enkele bijbelwoorden in kaders aan, waarin expressies van geloofservaringen uit de Schrift, voornamelijk de Psalmen, zijn opgenomen. Daarin wisselen belangrijke vormen, zoals bidden en zingen, elkaar af en worden tegelijk gevoelens als verlangen, hoop, vertrouwen, klacht en jubel vertolkt.

Onze dank gaat uit naar de uitgever voor de goede begeleiding en naar drs.ir. Ton Jakobs en drs. Arie van der Knijff, die als ‘meelezers’ nuttige adviezen gaven.

Het is voor ons een bevindelijke ervaring geweest om dit boek te schrijven. Men kan immers niet afstandelijk en neutraal over bevinding schrijven, maar men moet er zelf deelgenoot van zijn. Men weet pas hoe honing smaakt, wanneer men de honing proeft. Van harte hopen we dat de lezer evenveel vreugde aan het lezen van het boek beleeft als de auteurs aan het schrijven ervan.

Dr. Jan Hoek en dr. Wim Verboom

Deel 1

Bezinning op geloofsbeleving

1. Ter inleiding

Met hart en ziel geloven

Wat we met beleving bedoelen, kunnen we niet beter illustreren dan met een beroemd gedicht van Gerrit Achterberg, getiteld *Bekering*.

*Gij hebt het hoog geheim doorbroken, Heere Jezus,
tussen ons en den Vader, naar Uw Woord
mogen wij zonder zonde zijn en nieuwe wezens,
wat er ook in ons leven is gebeurd.*

*Ik deed, van alles wat gedaan kan worden,
het meest misdadige – en was veroemd.
Maar Gij hebt God een witte naam genoemd
met die van mij. Nu is het stil geworden,
zoals een zomer om de dorpen bloeit.*

*En moeten ook de bloemen weer verdorren:
mijn lenden zijn omgord, mijn voeten staan geschoeid.
Uit Uwe Hand ten tweeden maal geboren,
schrijd ik U uit het donker tegemoet.¹*

Er is van dit gedicht veel te zeggen, maar we zien af van een nadere analyse. Wat ons betreft, is hiermee wel de toon gezet. De woorden van Gerrit Achterberg zijn vol diepe emotie. Hij schrijft als gelovige en maakt helder hoezeer geloven doortrokken is van de gevoelsdimensie. Gods genade schampt niet langs onze existentie heen, maar stemfelt onze diepste emoties. Het geloof krijgt ‘handen en voeten’ en roept vele gevoelens en ervaringen op.² Er zit een – in de goede zin van het

---

1 Gerrit Achterberg, *Verzamelde gedichten*, Amsterdam 1967³, 600.

2 Zie bijvoorbeeld A. Baas, *Geloven, een hele beleving. Geloofsbeleving, gewerkt door de Heilige Geest*, Kampen 2005; K.H. Miskotte, *Verzameld werk 14, Mystiek en beleving*, Utrecht 2015, 430 stelt ‘dat de mensen eraan voorbij te laten gaan een misdaad, een wanbeheer van geestelijke schatten van de kerk, dat op een faillissement moet uitlopen, is in de kerk van vroeger, van nu en van alle tijden’.

woord – mystiek element in geloven.³ We herkennen hier het werk van de Geest in ons hart. De Heilige Geest is God-in-ons die doortastend inwerkt op ons bestaan.

Maar wij roemen ook in de verdrukkingen, omdat wij weten dat de verdrukking volharding teweegbrengt, en de volharding ondervinding en de ondervinding hoop.
(Rom. 5:3-4)

Geloven met hart en ziel is te be-noemen als *bevindelijk* geloven. We moeten dan wel scherp op het netvlies hebben wat we wel of niet onder ‘bevinding’ verstaan.⁴ Het woord ‘bevinding’ komt in de Bijbel slechts één keer voor, en

wel in de Statenvertaling (SV, de HSV heeft ‘ondervinding’), namelijk in Romeinen 5:4. In het ingeburgerde spraakgebruik wordt een veel bredere inhoud gegeven aan het begrip ‘bevinding’ dan op deze ene tekst gebaseerd kan worden.⁵ Wij doen dat ook en vatten bevinding op als de doorleving van het geloof in de drie-enige God dankzij het vernieuwende werk van de Heilige Geest. Dit betreft zowel het individuele leven van de gelovige alsook de gemeenschappelijke geloofsbeleving van Christus’ gemeente, en dat zowel in de binnenkamer als in de buitenwereld.⁶ Kort gezegd: existentieel geloven.⁷ We reserveren het woord ‘bevinding’ voor bijbels verantwoorde, Schriftuurlijk geijkte geloofservaring.⁸ Bevinding is onlosmakelijk verbonden met geloof en is altijd ervaring van het geloof. In de woorden van P. Buitelaar: ‘Geloofsbevinding komt op uit de Schriften en is de gelovige beleving van de gemeenschap

---

3 Vgl. W.J. op 't Hof, ‘Gereformeerde mystiek’, in: *Praktische Theologie* 22 (1995), 322-341, 329: ‘Bevindelijk gereformeerd gezien vormt de mystiek hét criterium voor het ware. De intensiteit van deze spirituele beleving doet er niet toe, als men voor Gods aangezicht maar écht zondaar is geworden en écht Christus en al Zijn weldaden door het geloof heeft aangenomen.’

4 W.H. Velema, ‘Bevinding in de prediking’, in: dez., *Door het Woord bewogen*, Leiden 1996, 87-112 bespreekt uitvoerig verschillende invullingen van het begrip bij T. Brienen, K. Dijk, C. Graafland, Th.L. Haitjema, A. Kuyper, L.H. van der Meiden, K.H. Miskotte, A. Moerkerken, A.A. van Ruler, C. Trimp, J.G. Woelderink.

5 Vgl. J.G. Woelderink, *Verbond en bevinding. Ingeleid door Ds. C. v.d. Wål*, Amsterdam 1974, 186: ‘We hebben in de bevinding te doen met een bepaalde zijde van het geloof, met die factor, die duidelijk maakt, dat het ware geloof vrucht van en antwoord op de waarachtige en levende Openbaring Gods in het evangelie van Christus is.’

6 Zo W. Janse, ‘Bevindelijke prediking en de belijdenis’, in A.G. Knevel, *Bevindelijke prediking*, Kampen 1989, 38-45, 39.

7 Zo P. Buitelaar, *Geloofsbevinding in de prediking. Een speurtocht naar verantwoorde bevinding in hervormd-gereformeerde preken*, Zoetermeer 1996, 16.

8 T. Brienen, *Bevinding. Aard en functie van de geloofsbeleving*, Kampen 1978, 96: ‘Het Woord van God zegt ons met alle zekerheid, hoe het geloof zich uit en wat de Heilige Geest de gelovigen leert in de gemeenschap met Jezus Christus voor het aangezicht van God.’

met en de kennis van God in Christus door de Heilige Geest, die getoetst wordt in het concrete leven onder strijd en aanvechting en die konsekventies heeft voor het leven in de wereld.⁹

‘Geloven kan een voet te hoog zitten’, zo wordt wel gezegd. Bedoeld wordt: wél in het hoofd, niet in het hart, wél in het verstand, niet in de gevoelens. Wanneer alleen het verstand de toon zet en de dienst uitmaakt, komen we niet verder dan het voor waar houden van een aantal proposities. We nemen dan bepaalde waarheden aan, zoals ‘dat er een God is’, ‘dat de Bijbel Gods Woord is’, ‘dat Jezus de Redder is’. Je zou dat als stellingen kunnen beamen zonder dat je er heet of koud van wordt. Zoiets als: ‘In 1600 was de slag bij Nieuwpoort.’ *So what?* Wat verandert er voor mij wezenlijk als er in 1600 helemaal geen slag bij Nieuwpoort is geweest? Aannemen dat er in 1600 een slag bij Nieuwpoort was, is van een totaal andere orde dan geloven dat God mijn hemelse Vader is. Het eerste heeft geen impact op mijn leven hier en nu, het tweede stempelt mijn hele leven als ik het echt geloof.

Ruimte voor bevinding

Het christelijk geloof weet van de verborgen eenheid met Christus, zodat Hij in ons leeft en wij in Hem leven, zoals de Wijnstok in de ranken en de ranken in de Wijnstok (Joh. 15). Geloof is bijbels gezien per definitie bevindelijk. Bevindelijk geloven is dus niet een bepaalde verbijzondering van geloven die alleen in sommige kringen of subculturen voorkomt. Een christen is een bevindelijk christen of hij is geen christen. Deze bevinding moet worden onderscheiden van allerlei schijn gestalten en karikaturen die we typeren als ‘ontspoorde bevindelijkheid’ (zie hierover meer in hoofdstuk 4). We plaatsen het begrip ‘bevinding’ naast de term ‘spiritualiteit’. Dit laatste is wel een ‘containerbegrip’ genoemd. In de grote *Van Dale* lezen we dat met ‘spiritualiteit’ wordt bedoeld: (1) ‘geestelijkheid, geestelijk bestaan, onstoffelijkheid’. En vervolgens: (2) ‘geestelijke levenshouding (de opgang van de ziel naar God), het beklemtonen van een bepaald aspect van het geloof in de beleving ervan’. Met de aanduiding ‘geestelijke levenshouding’ kunnen we echter nog alle kanten op. Deze levenshouding kan bijvoorbeeld louter gericht zijn

---

⁹ P. Buitelaar, *Geloofsbevinding in de prediking*, 72.

op uitvergroting van jezelf, innerlijke groei en bewustwording van eigen mogelijkheden.¹⁰ Ook wanneer er in spiritualiteit ruimte is voor het goddelijke, blijft het godsbeeld vaak uiterst vaag: ‘er is meer tussen hemel en aarde’, ‘er is wel iets wat boven alles uitstijgt’. Nadere invulling hangt vaak samen met onze menselijke behoeften. Op het veld van specifiek *christelijke* spiritualiteit bestaat evenzeer rijke variatie. De termen spiritualiteit en bevinding komen dicht bij elkaar wanneer we de omschrijving van W.H.Velema volgen:

‘het christenleven in de praktijk of de praktijk van het christenleven, waarvan het geloof de wortel is. (...) Spiritualiteit ziet dus op de Geest die inwerkt op onze geest en zo ons hele leven bepaalt. Spiritualiteit karakteriseert ons denken en ons doen, ons geloven en ons leven.’¹¹

In dit citaat kun je ‘spiritualiteit’ wat ons betreft gewoon vervangen door ‘bevinding’ of ‘geloofsbeleving’ als synoniemen ervan. Dat geldt ook voor de beschrijving van R. Erwich:

‘Christelijke spiritualiteit is te verstaan als het kernegebeuren tussen Gods Geest en de menselijke geest. Het gaat daarbij om een “omvormingsproces” waarbij de Geest van God en de geest van de mens op elkaar betrokken zijn en op elkaar inwerken (...) Zo bezien staat christelijke spiritualiteit voor zowel levensinrichting (welk gedrag vertoon ik?) als levensoriëntatie (hoe kijk ik naar de werkelijkheid?), alsook voor de bezieling en inspiratie (wat drijft mij ten diepste?), waarbij geen domein van het menselijk leven uitgesloten kan worden.’¹²

Zo zien we inderdaad ‘bevinding’ voor ons, zij het in een andere volgorde dan Erwich aangeeft: allereerst levensbezieling door de omgang met de levende God, van daaruit levensoriëntatie en zo levensinrichting. Een ander begrip dat hier dicht tegenaan ligt, is ‘vroomheid’, een door geloof en liefde gestempelde levenshouding (Latijn: *pietas*). We doen al luisterend naar het Woord gaandeweg ervaring op met God.

---

10 Vergelijk Meerten B. ter Borg, *Waarom geestelijke verzorging? Zingeving en geestelijke verzorging in de moderne maatschappij*, Nijmegen 2000.

11 W.H.Velema, *Nieuw zicht op gereformeerde spiritualiteit*, Kampen 1990, 28, 74.

12 R. Erwich, *Handelen in hoop. Geestelijk leiderschap en christelijke presentie in een post-christelijke samenleving*, Ede 2011, 20.

Dat is luisterend leven en antwoordend leven. Het is vooral ook leven op Gods beloften en zo ervaren dat God Zijn beloften vervult, al gaat die vervulling geregeld dwars door het nulpunt van de onmogelijkheid

heen.¹³ Een diepe bijbelse term voor deze grondhouding is ‘vreze des HEEREN’, dat is ‘de eerbiedige, liefdevolle dagelijkse omgang met de God van het verbond’.¹⁴ Op dat kernbegrip komen we in hoofdstuk 2 terug.

*Mijn hart zegt tegen U wat U Zelf zegt: Zoek Mijn aangezicht. Ik zóek Uw aangezicht, HEERE, verberg Uw aangezicht niet voor mij.
(Ps. 27:8-9a)*

Diep, maar niet smal

Geloven met hart en ziel, bevindelijk geloven, is niet smal en kortzichtig, maar diep en breed. De *diepte* is gegeven met de existentiële ontmoeting met de levende God in Zijn ontzagwekkende heiligheid en majesteit én in Zijn ontroerende liefde en ontferming. In deze ontmoeting worden we in zekere zin tijdgenoten van de bijbelheiligen, zoals Abraham, Mozes, David en Paulus. De Heilige Geest weet ons zo te raken en mee te nemen dat het is alsof we zelf bij de brandende doornstruik (Ex. 3) of aan de voet van de berg Sinäi (Ex. 19, 20) of bij de kruisheuvel Golgotha (Mat. 27) staan. We hebben Gods boodschap niet van horen zeggen, maar we hebben het zelf uit Zijn mond gehoord!¹⁵ Er groeit een waarachtige en werkelijke band met de Levende, zodat we als Maria aan Jezus’ voeten zitten (Luk. 10:39), Hem met de armen van het geloof omhelzen en ons aan Hem overgeven en in Zijn armen gedragen worden. Dat bedoelt Psalm 25:

*Gods verborgen omgang vinden
zielen waar Zijn vrees in woont;
't heilgeheim wordt aan Zijn vrinden,
naar Zijn vreêverbond, getoond.
(OB, vers 7)*

13 Vgl. W. van 't Spijker, ‘Experientia in reformatorisch licht’, in: *Theologia Reformata*, 19 (1976), 236-255.

14 W. Janse, ‘Bevindelijke prediking en de belijdenis’, 38. Zie verder p. 24v.

15 J.G. Woelderink, *Verbond en bevinding*, 8: ‘De levende God treedt ons in het Woord der Schriften even werkelijk en waarachtig tegemoet, als Hij zich aan Mozes in de brandende braambos openbaarde. En Hij spreekt ons in zijn Woord even persoonlijk aan, als Hij Mozes daar aansprak. Dit is mogelijk door het onnaspeurlijke werk van den Heiligen Geest.’